

Мирбулат Нуртазин

*М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің аға
оқытушысы, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты,
(Орал, Қазақстан)
e-mail: nurzko@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-3298-3294>*

ӘЛЕУМЕТТІК МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ ПРЕЗИДЕНТТІК ИНСТИТУТТЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада «президенттік институт» ұғымы туралы теориялық ақпарат берілген, оның аналогы заң ғылымында жиі қолданылатын «президент институты» келтірілген. Екі ұғым да конституциялық-құқықтық мәнге жақын. «Президент институтының» түсіндірмесі «интегративті құқықтық институт ретінде мемлекеттік би-лік институттарының қызметін үйлестіруге бағытталған. Қазақстандағы президенттік институттың еліміздегі әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуына үлкен үлес қосып жатқаны зерделенеді.

Еуропалық заң ғылымында «әлеуметтік мемлекет» деп аталатын терминінің мағынасы еліміздегі халықты әлеуметтік қамту және қолдау әрекеттерімен салыстырмалы сипатталған. Аталған терминнің ғылыми зерттеулері ежелгі дәуірден бастап Платон мен Аристотельдің еңбектерінде, Орта ғасырлар мен Ағарту дәуіріндегі, кеңес дәуіріндегі және қазіргі кезеңдегі эволюцияны бейнелейді. Шетелдік авторлардың зерттеулерінің нәтижелеріне, соның ішінде Д.Гарланд пен Мехмет Атилл Гүлердің ғылыми еңбектеріндегі әл-ауқат мемлекетінің функциялары мен принциптерінің кезең-кезеңімен қалыптасуын, ең алдымен азаматтардың құқықтарын қорғауға, мұқтаж жандарға әлеуметтік көмек көрсетуге қол жеткізуді сипаттауына назар аударылады. Әлеуметтік мемлекеттің функциялары көбінесе жағымсыз проблемаларды тудыратыны, оның ішінде моральдық тәуекелдер, шамадан тыс бюрократия, өсіп келе жатқан шығындар және еңбек нарығының икемсіздігі аталады.

Түйін сөздер: президенттік институт, әлеуметтік мемлекет, әлеуметтік қолдау, халықаралық рейтинг индексі.

Мирбулат Нуртазин
**ЗНАЧИМОСТЬ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТСТВА В
СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА**

Аннотация. В статье представлена теоретическая информация о понятии «институт президента», аналог которого - «институт президента», часто используемый в юридической науке. Оба понятия близки к конституционно-правовому значению. «Трактовка» института президента направлена на гармонизацию деятельности институтов государственной власти как интегративного правового института. Акцентируется, что институт президентства в Казахстане вносит большой вклад в становление социального государства в нашей стране.

В Европейской юридической науке значение термина «социальное государство» описывается в сопоставлении с действиями по социальному обеспечению и поддержке населения в нашей стране. Научные исследования выбранного термина отражены с древних времен в трудах Платона и Аристотеля, эволюции Средневековья и Эпохи Просвещения, советской эпохи и современности. Основное внимание уделяется результатам исследований зарубежных авторов, в том числе описанию поэтапного формирования функций и принципов государства всеобщего благосостояния в научных трудах Д. Гарланда и Мехмета Атиллы Гюлера, прежде всего, достижения защиты прав граждан, оказания социальной помощи нуждающимся. Часто называют, что функции социального государства вызывают негативные проблемы, включая моральные риски, чрезмерную бюрократию, растущие затраты и негибкость рынка труда.

Ключевые слова: институт президентства, социальное государство, государство всеобщего благосостояния, индекс международного рейтинга.

Mirbulat Nurtazin

THE IMPORTANCE OF THE INSTITUTION OF THE PRESIDENCY IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE WELFARE STATE

Abstract. The article presents theoretical information about the concept of the «institute of the president», the analogue of which is the «institute of the president», often used in legal science. Both concepts are close to the constitutional and legal meaning. «The interpretation of the «institute of the President» is aimed at harmonizing the activities of public authorities as an integrative legal institution. It is emphasized that the institution of the presidency in Kazakhstan makes a great contribution to the formation of a social state in our country.

In European jurisprudence, the meaning of the term «social state» is described in comparison with the actions of social inclusion and support of the population in the Kazakh country. Scientific research of the chosen term has been reflected since ancient times in the works of Plato and Aristotle, the evolution of the Middle Ages and the Enlightenment, the Soviet era and modernity. The main attention is paid to the results of research by foreign authors, including

the description of the phased formation of the functions and principles of the welfare state in the scientific works of D. Garland and Mehmet Atilla Guler, first of all, the achievement of protecting the rights of citizens, providing social assistance to those in need. It is often said that the functions of the welfare state cause negative problems, including moral risks, excessive bureaucracy, rising costs and the inflexibility of the labor market.

Keywords: *the Institute of the Presidency, the social state, the welfare state, the international rating index.*

Кіріспе

Таңдалған зерттеу тақырыбының өзектілігі әлеуметтік теңсіздікке байланысты жағымсыз мәселелерді, материалдық игіліктерді қайта бөлу арқылы, адамның әлеуметтік құқықтарын қорғау арқылы шешудің теориялық және практикалық маңыздылығына, сондай-ақ президенттік институт маңызды рөл атқаратын әлеуметтік мемлекеттің немесе әл-ауқат мемлекетінің жұмыс істеуі негізінде мемлекеттегі тұрақтылық пен қоғамдағы келісімге жағдай жасауға байланысты. Қазіргі Қазақстандағы әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен эволюциясындағы президенттік институттың рөлінің маңыздылығы туралы «Қазақстан-2050» Стратегиясының Жолдауында атап өтілді [1]. Онда мемлекет құрумен қатар, нарықтық экономикаға қосыла отырып, экономикалық, демографиялық, психологиялық және саяси өзгерістердің синтезіне, яғни динамикалық әлеуметтік жүйесі бар ашық қоғамның дамуына алып келген әлеуметтік мемлекет құру қажет болған жаңғыртудың үш түрін жүзеге асыруға баса назар аударылады. Аталған барлық әлеуметтік процестерге Қазақстан президенттік институтының ұтымды әрекеттерінің арқасында қол жеткізілді.

Әлеуметтік мемлекет теориясын талқылай отырып, біз мемлекетте әлеуметтік әділеттілік қағидатына сәйкес материалдық игіліктерді қайта бөлу, әлеуметтік айырмашылықтарды өтеу және қоғамның мұқтаж мүшелеріне елдегі билік институтарымен көмек көрсету арқылы азаматтарды әлеуметтік қорғаудың жоғары деңгейі қалыптасады деген ойдан бастаймыз.

Ұсынылып отырған мақаланың мақсаты «әлеуметтік мемлекет» немесе «әлеуметтік қолдау» ұғымдарын теориялық-практикалық талдау нәтижелерін көрсету; президенттік институттың әлемдік тәжірибеде әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен дамуындағы маңыздылығы мәселесі бойынша және қазіргі қазақстандық саяси жүйе қызметінің мысалында зерттеу болып табылады.

Зерттеудің міндеттері «президенттік институт» ұғымының анықтамасын іздеу; «әлеуметтік мемлекет» және «әлеуметтік қолдау» терминдерінің ғылыми негіздемесі; халықтың әлеуметтік осал бөлігіне қаржылық қолдау ретінде мемлекеттік әлеуметтік саясатты нәтижелі іске асырудың негізгі шарттарының бірін қарастыру болды; дамыған елдердің

тәжірибесі ретінде «әлеуметтік қолдауды» талдау негізінде азаматтарды әлеуметтік қорғауды шешудегі президенттік институттың маңыздылығын, сондай-ақ әлеуметтік мемлекет құру кезіндегі қазақстандық президенттік институттың беделділігін дәлелдеу.

Әлеуметтік әділеттілік қағидатына сәйкес материалдық игіліктерді қайта бөлу, әлеуметтік айырмашылықтарды өтеу, қоғамның осал бөлігін қолдау және қоғамның мұқтаж мүшелеріне бюджет және бюджеттен тыс қаражат есебінен көмек көрсету арқылы азаматтарды әлеуметтік қорғау фактілерін зерделеу және талдау негізінде Президенттік институттың әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуындағы маңыздылығы туралы білімді кеңейтуде жүргізілген зерттеудің ғылыми жаңалығы.

Гипотеза әлеуметтік мемлекет ұғымы мен ондағы президенттік институттың рөлін түсіндірудің синтезінің көрінісі, тандалған мәселені қазіргі кезеңде, қазіргі қазақстандық қоғамдық қатынастар жағдайында әлеуметтік мемлекет туралы жаңартылған мәліметтер негізінде әзірлеуді ескере отырып зерттеу тәсілімен анықталады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі.

Тарихизм және плюрализм принциптері, логикалық және тарихи, салыстырмалы әдістер бар жалпы ғылыми талдаулар қолданылды. Зерттеу әдістемесі «әлеуметтік мемлекет» терминін түсіндіру бойынша теориялық материалдарды сипаттауға және елдің қазіргі саяси жүйесінің арқасында қазақстандық қоғамды әлеуметтік жаңғырту жөніндегі практикалық процестерді талдауға кешенді көзқарас қағидаттарына негізделеді. Практикалық материал әлеуметтік-саяси, тарихи-мәдени әдістерді қолдану негізінде жинақталған. Мақаланың материалдары отыз жылдан астам мемлекеттік қызметте жұмыс істеген осы мақаланың авторы зерттеген әлеуметтік мемлекеттің мәселелерін әр түрлі дәрежеде көрсететін мемлекеттік басқару және Мемлекеттік қызмет саласындағы танымал ғалымдар мен мамандардың ғылыми еңбектері негізінде жазылған [2].

Нәтижелер және талқылау

«Президенттік институт» ұғымы немесе оның заң ғылымы саласындағы «Президент институты» синонимі конституциялық-құқықтық мәнімен ерекшеленеді. И.Д.Хутинаевтың пікірінше, «президенттік институт» тұжырымдамасының мазмұнын түсіндіру оны әртүрлі әдістерімен ғылымның әртүрлі салаларында қолдануға байланысты пікірталас болып қала береді. Президент институты «мемлекеттік билік институттарының қызметін үйлестіруге бағытталған интегративті құқықтық институт» деп Б.П. Елисеєвтің жұмысында кездеседі [3; 4, 27 б.]. Зерттеуші Э.Майкешина қазақстандық құқықтық кеңістіктегі президент институтын құру туралы, билік тармақтарының қызметін үйлестірумен айналысатын интегративті құқықтық институт ретінде қарастырады [5].

Әлеуметтік мемлекет деп (нем. Sozialstaat, ағылш. Welfare state) зерттеуші Г.В.Дөгтев әлеуметтік әділеттілік қағидатын сақтау және әр азаматтың

өмір сүру сапасы мен деңгейіне жету үшін жағдай жасау, әлеуметтік айырмашылықтар мәселесін шешу, материалдық көмекке мұқтаждарды қолдау мақсатында материалдық игіліктерді, кірістер мен байлықты елдің барлық азаматтарына қайта бөлуге ұмтылуымен ерекшеленетін мемлекет моделін атайды [6, 26 б.]. Әлеуметтік мемлекетке ұмтылу социал-демократтардың саяси бағдарламаларының негізгі ережелерінің бірі. Әлеуметтік мемлекет туралы көптеген елдердің Конституцияларында және басқа да жоғары заңнамалық актілерінде айтылады. Әлеуметтік мемлекеттің теориясы экономиканы мемлекеттік реттеу және экономикалық араласу (ең алдымен ірі бизнес) және мемлекеттің салық саясаты негізінде әлеуметтік кепілдіктер қамтамасыз етіледі деп болжайды. П.К. Гончаровтың зерттеуі де сол туралы [7]. ҚР-да әлеуметтік мемлекетті қолдау жөніндегі Қазақстан президенттік институтының қызметінің мазмұны Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген [8]. Отандық ғылымдағы әлеуметтік мемлекеттің мәні мен қағидаттарының ғылыми негіздемесін Ш.Қ. Қарабаевтың «Әлеуметтану негіздері» / «Әлеуметтану негіздері» оқулығынан табуға болады [9].

Әлеуметтік мемлекеттің эволюциясының тарихы, оның әлеуметтік осал топтарға қолдау көрсетудегі тиімді нәтижелері қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтау, қаражатты қайта бөлу негізінде әлеуметтік шиеленісті жеңілдету мақсатында мемлекеттердің құрылу тарихымен ежелгі дәуірден басталады, сол кездегі қоғам мүшелерінің құқықтарын тең жағдайда қорғауға әкелген Платон мен Аристотель сияқты ежелгі ойшылдар атап өтті. Орта ғасырларда бұл мәселені Т.Кампанелла, Г.Б.Мабли және Т.Мор атап өтті. Ағарту дәуірінде әлеуметтік мемлекеттің мәселелері Ж.-Ж. Руссо, Дж.Локк, Ш. Монтескье және т. б. [10]. Әлеуметтік мемлекеттің қалыптасу және даму тарихы көптеген кеңестік, ресейлік және қазақстандық ғалымдарының зерттеу тақырыбына айналды.

Осы мақаланың аспектісінде бізге әлеуметтік мемлекет немесе әлеуметтік қолдау көрсететін мемлекет мәселесімен айналысатын шетелдік заманауи әлеуметтанушылардың аз танымал зерттеулерін жариялау маңызды болды. Олардың ішінде D. Garland «the Welfare State: a fundamental Dimension of Modern Government» // «Әлеуметтік мемлекеті: қазіргі үкіметтің іргелі өлшемі» [11] және «welfare State Birth» // «Әлеуметтік мемлекетінің тууы» [12] зерттеулері бар.

Рационалдылығымен, өзіне тән формаларымен, функцияларымен және нәтижелерімен ерекшеленетін басқарудың ерекше режимі ретінде Д.Гарланд « Әлеуметтік Мемлекет: Қазіргі Үкіметтің Іргелі Өлшемі» атты еңбегінде халыққа әлеуметтік қолдау көрсететін мемлекеті атайды. Біздің мақаламыздың контекстінде әлеуметтік мемлекет халыққа әлеуметтік қолдау көрсететін мемлекеттің аналогы ретінде әрекет етеді деп санаймыз. Д. Гарландтың пікірінше, әлеуметтік мемлекеті басқарудың бес секторымен, олардың арасындағы қатынастармен және әртүрлі уақытта және елдерде ерекшеленетін формалар кездеседі. Зерттеудің авторы кез-келген тірі құбылыс сияқты, әлеуметтік мемлекеті

іс жүзінде қайшылықпен сипатталатынын атап өтті. Онда уақыт өте келе әлеуметтік және экономикалық салалар арасындағы қатынастар өзгереді. Әлеуметтік мемлекеті қазіргі капиталистік қоғамдардың Әлеуметтік және экономикалық ұйымының маңызды бөлігінің мағынасында «қалыпты әлеуметтік факт» деп түсінілетініне назар аударылады.

1880 жылдары Германияда канцлер Бисмарк әзірлеген әлеуметтік сақтандыру туралы заң Д.Гарландтың «Бейбітшілік күйінің тууы»// «әлеуметтік мемлекетінің тууы» мақаласында айтылған. Әлеуметтік мемлекеттің келесі жетістігі он жылдан кейін Дания, Жаңа Зеландия және Австралия үкіметтері енгізген кәрілік зейнетақысының алғашқы схемасы болды. Бұдан кейін 1900 жылдардың басында Ұлыбританияның либералдық үкіметтері жұмысшыларға өтемақы, кәрілік зейнетақысы, еңбек биржалары және ауру, мүгедектік және жұмыссыздық бойынша ұлттық сақтандырумен жалғасты. «Жаңа мәміле» заңнамасы негізінде американдық әлеуметтік мемлекетін құруды Президент Рузвельт 1930 жылдары жүзеге асырды. Әлеуметтік мемлекет институттарының өзегі 1960 жылдардан бастап кең танымал болды, бұл әр мемлекеттің өзінің ұлттық экономикасын басқару үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға тырысуына әкелді. Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан осы бағытта стратегиялық және мемлекеттік бағдарламалар арқылы іске асыруда.

Д.Гарланд әлеуметтік мемлекетінде қолданылатын үш жалпы принципті көрсетеді. Біріншісі: кедейлер үшін әлеуметілік. Екіншісі: әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік құқықтар және әлеуметтік қызметтер. Үшіншісі: экономикалық басқару және әрбір әлеуметтік мемлекетінде «Экономика Үкіметі» атқаратын рөл. Гарланд «әлеуметтік мемлекет» ұғымының бірыңғай және нақты теориялық анықтамасы жоқ екенін атап өтті. Олар әртүрлілігімен, анықтаудағы күрделілігімен ерекшеленеді. Әлеуметтанушының пікірінше, әлеуметтік мемлекет қоғамдық өмірдің құралы ретінде ешкімге мінсіз әлеуметтік қатынастар жасамай, зиянды шектеуге және проблемаларды шешуге ықпал етеді.

Д.Гарланд бойынша бес институционалдық сектор әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік көмек, әлеуметтік қызметтерді мемлекеттік қаржыландыру ретінде; әлеуметтік жұмыс және жеке әлеуметтік қызметтер, сондай-ақ экономикалық басқару әлеуметтік мемлекетін сипаттайды. Зерттеу авторы салық жүйесі немесе жеке еңбек келісім-шарттары арқылы бөлінетін «жасырын әлеуметтік мемлекеті» деп аталатын әлеуметтік төлемдерді қамтиды. Зерттеуші атап өткендей, әлеуметтік мемлекетінің бағдарламалары мемлекеттік бағдарламалар ретінде әрекет етеді. Бұл ретте осы бағдарламаларды құруға, қаржыландыруға және реттеуге мемлекеттік билік қатысады. Алайда Үкіметтің қатысу сипаты әртүрлі.

Д. Гарландтың айтуынша, әлеуметтік мемлекеті моральдық тәуекелдер, шамадан тыс бюрократия, өсіп келе жатқан шығындар және еңбек нарығының икемсіздігі сияқты өз проблемаларын тудырады, бұл көбінесе бүкіл бастамашылықтарға зиян келтіреді. Біздің ойымызша елімізде тап оысындай мәселелер кезең-кезеңмен пайда болып жатырғанмен, оны

шешудің амалдары табылып жатады.

Әлеуметтік мемлекетінің тұжырымдамасы мен әлеуметтік режимдерінің типологиясын зерттеушілер арасында Мехмет Атилла Гүлердің жұмысы ерекше көзге түседі [13]. Әлеуметтік мемлекет тарихының алғашқы зерттеулерінің проблемаларының қатарында автор әлеуметтік шығыстардың деңгейлерін, әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінің ауқымын және әлеуметтік қамсыздандыру қызметтерін көрсетуді зерттеуді ерекше атап өтті.

ҚР-да халықты әлеуметтік қорғау халықаралық шарттар мен ХЕҰ конвенцияларына, ҚР Конституциясына, Еңбек кодексіне, ҚР заңдары мен нормативтік-құқықтық актілеріне (Үкімет қаулыларына, ҚР Денсаулық сақтау, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрліктерінің бұйрықтарына) негізделеді. ҚР-ның құқықтық кеңістігінде әлеуметтік мемлекеттің, іс жүзінде халыққа әлеуметтік қолдау жасаудың қалыптасуы мен дамуындағы президенттік институттың рөлі мәселесіне тоқтала отырып, елімізде медицина, білім беру, тұрғын үй құрылысы және көлік сияқты салаларда тиімді жұмыс табысты жолға қойылғанын атап өтуге болады. ҚР-ның 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Қазақстан Республикасының әлеуметтік кодексінде» мүгедектерге берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар сияқты жеңілдіктердің келесі түрлері; асыраушысынан айырылған жағдайда; мүгедек баланы тәрбиелеу туралы; 1-топтағы мүгедектерге күтім жасайтын адамдар; арнаулы мемлекеттік жәрдемақылардың кейбір түрлері; зейнетақы төлемдері мүгедектік/асыраушысынан айырылу бойынша жәрдемақы мөлшеріне дейін өскені аталған. Қазақстандағы әлеуметтік мемлекеттің осы ресми құжатында бұрын «Батыр ана» атағын алған, I және II дәрежелі «Ана даңқы» ордендерімен марапатталған «Алтын алқа» алқаларымен марапатталған адамдар жәрдемақы көзделгені атап өтілді [14]. Қазақстан Республикасы Президентінің Институтының осындай іс-шараларының нәтижесінде 2022 жылғы көрсеткіштермен салыстырғанда 2023 жылы мұқтаж жандарға әлеуметтік көмек 70 пайызға көп көрсетілді. Осылайша, 1,3 млн. әлеуметтік осал қазақстандықтарға 750,7 млрд теңге сомасына әлеуметтік төлемдер жүргізілді. Еңбекке қабілеттілігінен айырылу жағдайы бойынша мүгедектігі бойынша Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыға қосымша бюджет қаражаты есебінен төлем тағайындалды [15].

Әлеуметтік мемлекеттің функциялары арасында Қазақстандағы президенттік институттың қамқорлығымен кедейлік шегінен төмен болып табылатын жан басына шаққандағы орташа айлық табысы бар адамдарға/отбасыларға ақшалай төлем нысанында атаулы әлеуметтік көмек орын алады. Атап айтқанда, 2023 жылы осындай АӘК 114,1 мың отбасынан 598,4 мың адамға 57,4 млрд. теңге көлемінде жүзеге асырылды.

2024 жылы бұрын-соңды болмаған су тасқыны 120 мыңнан астам қазақстандыққа қиындық әкелді. Мемлекеттік органдар зардап шеккендер мен баспанасыз қалғандарды орналастыру үшін эвакуациялық пункттер ұйымдастырды. Жалпы сомасы 12,6 млрд теңгеге 100 АЕК мөлшерінде

біржолғы төлемді президенттік институт 34 мыңнан астам отбасына төледі. Бұдан басқа, жалпы сомасы 10 млрд теңгеге 21880 отбасы үшін 150 АЕК мөлшерінде келтірілген материалдық залал өтелді. Жеделдетілген қарқынмен 3,5-4 айда жаңа 2 576 үй тапсырылып, қайталама нарығынан 5767 үй мен пәтер сатып алынды. Осыларға қоса су тасқынынан зардап шеккен қазақстандықтарға 9156 тұрғын үй жөнделді [16]. Әлеуметтік қызметтер лайықты өмір сүру деңгейін және халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Мәселен, Астанада зейнеткерлер қалалық көлікте тегін жол жүруді пайдаланады, Орал қаласында оларға мұндай жол жүруді ең аз дегенде 50 теңге сомасында төлеуге мүмкіндік берілді.

Осылайша, президенттік институт үнемі өзгеріп отыратын экономикалық, әлеуметтік өзгерістерді көрсететін Конституциялық институт болып табылады. Сондықтан, Қазақстан өзін тек демократиялық, зайырлы, құқықтық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік мемлекет деп санайды деп айтуға болады. Республика Конституциялық Кеңесінің қаулысы бойынша бұл тұжырымдама біздің еліміз өз азаматтарының лайықты өмір сүруіне және жеке тұлғаның еркін дамуына жағдай жасай отырып, әлеуметтік теңсіздікті жеңілдетуге міндетті мемлекет ретінде дамуға ниетті екенін білдіреді.

Халықаралық рейтингке сәйкес адам дамуы бойынша жыл сайынғы есептерде әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі дамыған елдер бірінші орынға шығады. Адам дамуының индексі елдердің жетістіктерін бірқатар аспектілер бойынша өлшейді: ұзақ және салауатты өмір, білім, білім ұзақтығы, жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнім, лайықты өмір сүру деңгейі. Қазақстан бұл рейтингте 191 елдің адам дамуы индексында 56-шы орынға ие болды. Бұл туралы БҰҰ Даму Бағдарламасының жаңа баяндамасында айтылған. Біздің еліміз адам дамуының жоғары деңгейі бар елдердің рейтингінде [17].

Халықаралық бақыт индексі адамдардың әл-ауқаты мен қоршаған ортаның жай-күйін көрсететін индексті білдіреді. Бұл индексте адамдардың көпшілігінің түпкі мақсаты ең алдымен бақыт пен денсаулық шарты ретінде қабылданады. Соңғы үш жылдағы кейбір елдер үшін бақыт рейтингінің өзгеруіне мысал келтіре отырып, мыналарды көруге болады: Қазақстан 2023 жылы (44 орын), 2020 жылы (50 орын), 2019 жылы (60 орын); Ресей Федерациясы 2023 жылы (70 орын), 2020 жылы (73 орын), 2019 жылы (68 орын); Украина 2023 (92 орын), 2020 (123 орын), 2019 (133 орын); Беларусь 2023 (рейтингте емес), 2020 (75 орын), 2019 (81 орын) [18]. Бүкіл әлемде бақытты қалай өлшеуге болатындығы туралы консенсус өсуде. Бұл өлшемге сәйкес ұлттық бақыт енді қазақстандық президенттік институт үшін де жедел мақсат бола алатынын білдіреді.

Қорытынды

Күрделі және маңызды өзгерістер нәтижесінде президент институты әлеуметтік мемлекеттің функцияларын кеңейтті және осының арқасында

қазіргі қазақстандық қоғамдағы тұрақтылықты нығайтты. Әлеуметтік мемлекеттің белгілерінің біреуі Халықтың өмір сүру сапасы болып табылады. Ұлттық статистика бюросымен 2023 жылдың наурыз айында жүргізілген «Халықтың өмір сүру сапасы» сауалнамасының нәтижелері бойынша респонденттердің 41,8%-ы өз өмірлеріне қанағаттанған, ал олардың үлесі ауылдық жерлерде жоғары екен. Бұл жағдай елімізде әлеуметтік мемлекет құруда әлі де атқарылған істер бар екенін көрсетеді. Дегенмен бүгінгі Қазақстанда қоғамдық қатынастарды дамытудың тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін әлеуметтік реформалар табысты жұмыс істеуде. Бұл жағдай президенттік басқару нысаны бар біртұтас мемлекет ішіндегі қолданыстағы әлеуметтік мемлекетті жетілдіруге оң әсер етеді. Өңірлерде әлеуметтік саланы нығайту бойынша жүргізіліп жатқан реформалар белгілі бір нәтижелерді көрсетуде. Алайда, жаңа сын-қатерлер қазіргі жұмыс стандарттарына сәйкес келетін жаңа шешімдер мен әрекеттерді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР.

1. Қазақстан Президентінің Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы 2012 ж. [электрондық ресурс] https://akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs (23.10.2024 қаралды)
2. Нуртазин М.С. Казахстанская государственная служба: состояние и перспективы (региональный уровень) / Издательство: Lambert Academic Publishing LAP г.Цаарбрюкен (Германия), 2014 г – 94 стр. ISBN 978-3-659-56438-3
3. Конджакулян К.М. Сущность института президентства в Российской Федерации и Республике Армения в контексте исполнительной власти [Текст] // Конституционное и муниципальное право. 2010. – № 10. – С. 13-16.
4. Каллагов Т.Э. Конституционное право Российской Федерации. Курс лекций. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 86 с.
5. Майшекина Э. Қазақстандағы президенттік институттың қалыптасуы [Текст] / ҚазҰУ хабаршысы. Заң сериясы. – № 1 (57). – 2011. – 41 бет.
6. Дёгтев Г. В. Становление и развитие института президентства в России: теоретико-правовые и конституционные основы. [Текст]. – М.: Юристь, 2005. – 237 с.
7. Гончаров П.К. Социальное государство // Новая философская энциклопедия [Текст]: в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Мысль, 2010. – URL: https://vk.com/photo-56611080_456249633 (17.02.2025 қаралды)
8. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Текст]. – Алматы: ЮРИСТ, 2008. – 50 б. – URL: https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution (26.12.2024 қаралды)
9. Қарабаев Ш.Қ. Әлеуметтану негіздері. – 3ші бас., өнд., толық. – Алматы; Экономика, 2009. – 608 б. – ISBN 9786012251258
10. Шапошников С.П. Социальное государство: теоретико-правовая модель // Автореф.кандидата юридических наук, 2010. – URL: <https://www.dissercat.com/content/sotsialnoe-gosudarstvo> (23.10.2024 қаралды)
11. David Garland. The Welfare State: A Fundamental Dimension of Modern Government Издательство Кембриджского университета / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie: // Том 55, № 3, Критические исследования (2014), стр. 327-364. // URL: <https://www.jstor.org/stable/24467524>

(29.11.2024 қаралды)

12. David Garland. Birth of the welfare state, Март 2016 // URL:<https://academic.oup.com/book/858/chapter-abstract/135462385?redirectedFrom=fulltext> // <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199672660.003.0003>. (23.10.2024 қаралды)
13. Мехмет Атилла Гюлер. The Concept of the Welfare State and Typologies of Welfare Regimes-A Review // Концепция государства всеобщего благосостояния и типологии режимов всеобщего благосостояния, Март 2016 // Problemy Polityki Społecznej Studia i Dyskusje 47(4):113-130 DOI:10.31971/16401808.47.4.2019.6 – URL: <https://www.researchgate.net/publication/341398889> (29.10.2024 қаралды)
14. Социальный кодекс Республики Казахстан» от 20 апреля 2023 года за номером 224-VII. // URL:<https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224> (03.02.2025 қаралды)
15. Сайт Минтруда и соцзащиты РК. // URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/689699?lang=ru> // www.gov.kz (23.10.2024 қаралды)
16. Сайт Минтруда и соцзащиты РК. // URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/688303?lang=ru> (15.10.2024 қаралды)
17. Qazaqstan adam damwı indeksinde, derekköz. // URL:<https://informburo.kz/novosti/kazakhstan-zanyal-56-e-mesto-v-indekse-chelovecheskogo-razvitiya-oon> (09.09.2024 қаралды)
18. Source: World Happiness Report 2023. // URL:<https://worldhappiness.report/ed/2023/> [in English] (19.09.2024 қаралды)

REFERENCES:

1. The Strategy of the President of Kazakhstan for the People of Kazakhstan "Kazakhstan – 2050" [Qazaqstan Prezidentiniñ Qazaqstan halqyna joldaıy «Qazaqstan – 2050» Strategiasy 2012 j] [electronic resource] // URL:https://akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs (accessed: 23.10.2024)
2. Nurtazin M.S. Kazahstanskaia gosudarstvennaia slujba: sostoianie i perspektivy (regionalnyi uroven) [Kazakhstan civil service: status and prospects (regional level)]: Lambert Academic Publishing LAP. Saarbrücken (Germany) 2014 g – 94 str. ISBN 978-3-659-56438-3
3. Kondzhakulyan K. M. Sushchnost' instituta prezidentstva v Rossiyskoy Federatsii i Respublike Armeniya v kontekste ispolnitel'noy vlasti [The essence of the institution of presidency in the Russian Federation and the Republic of Armenia in the context of executive power] // Konstitutsionnoye i munitsipal'noye pravo. 2010. – № 10. – S. 13-16.
4. Kallagov T. E. Konstitutsionnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. [Constitutional law of the Russian Federation] Kurs lektsiy. – M.: Volters Kluver, 2010. – 86 s.
5. Maişekina E. Qazahstandaǵy prezidenttik instituttyñ qalyptasuy [Formation of the presidential institution in Kazakhstan] / QazÜU habarşysy. Zañ seriasy. – № 1 (57). – 2011. – 41 bet.
6. Degtev G.V. Stanovlenie i razvitie instituta prezidentstva v Rosii: teoretiko-pravovoye i konstitucionnyye osnovy. [Formation and development of the institution of presidency in Russia: theoretical, legal and constitutional foundations]. – M.: İurist, 2005. – 237 s.
7. Goncharov P.K. Sotsial'noye gosudarstvo // Novaia filosofskaya ensiklopediya [Social State // New Philosophical Encyclopedia]: v 4 t. / Pred. scientific editorial board V. S. Stepin. – 2nd ed., corrected and enlarged. – M.: Mysl, 2010. URL:https://vk.com/photo-56611080_456249633 (accessed: 17.02.2025)
8. Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitutsiasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. – Almaty: İURIS, 2008. – 50 b. //URL:https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution (Accessed: 26.12.2024)
9. Qarabaev Ş.Q. Aleumettanu negızderi [Fundamentals of Sociology] – 3rd ed., rev., complete. – Almaty: Economy, 2009. – 608 p. – ISBN 9786012251258
10. Şapoşnikov S.P. Sotsialnoe gosudarstvo: teoretiko-pravovoi model // Avtoref.kandidata iuridicheskikh nauk, [Social state: theoretical and legal model // Abstract of Candidate of Legal Sciences, 2010.] // URL:<https://www.dissercat.com/content/sotsialnoe-gosudarstvo> (accessed: 23.10.2024)
11. David Garland. The Welfare State: A Fundamental Dimension of Modern Government İzdatelstvo Kembrijskogo universiteta / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie: // Tom 55, № 3, Kriticheskie issledovania (2014), str. 327-364. – URL:<https://www.jstor.org/stable/24467524> (accessed: 29.11.2024)
12. David Garland. Birth of the welfare state, Mart 2016 // – URL: <https://academic.oup.com/book/858/chapter-abstract/135462385?redirectedFrom=fulltext> // <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199672660.003.0003>. (accessed: 23.10.2024)

13. Mehmet Atilla Güler. The Concept of the Welfare State and Typologies of Welfare Regimes-A Review // Konsepsia gosudarstva vseobşego blagosostoiania i tipologii rejimov vseobşego blagosostoiania, Mart 2016 // Problemy Polityki Społecznej Studia i Dyskusje 47(4):113-130 DOI:10.31971/16401808.47.4.2019.6 – URL:<https://www.researchgate.net/publication/341398889> (accessed: 29.10.2024)
14. Sotsial'nyy kodeks Respubliki Kazakhstan ot 20 aprelya 2023 goda za nomerom 224-VII [Social Code of the Republic of Kazakhstan] dated April 20, 2023, number 224-VII – URL:<https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224> (Accessed: 03.02.2025)
15. Sait Mintruda i soszaşıty RK [Website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan]. URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/689699?lang=ru//> (accessed: 23.10.2024)
16. Sayt Ministerstva truda i sotsial'noy zashchity RK. [Website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan.] – URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/688303?lang=ru> (Accessed: 15.10.2024)
17. Qazaqstan adam damu indeksinde, derekköz. [Kazakhstan in the Human Development Index source]. URL:<https://informburo.kz/novosti/kazahstan-zanyal-56-e-mesto-v-indekse-chelovecheskogo-razvitiya-oon> (Accessed: 09.09.2024)
18. Source: World Happiness Report 2023. // URL: <https://worldhappiness.report/ed/2023/> [in English] (Accessed: 19.09.2024)

Мақаланың редакцияға түскен күні: 13-12-2024

Мақаланың жарияланған күні: 29-09-2025